

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Politieke kennis en politieke vorming: Een studie naar de parate kennis van docenten geschiedenis & staatsinrichting en docenten maatschappijleer van politieke zaken
Wittebrood, K.

Citation

Wittebrood, K. (1996). Boekbespreking van: Politieke kennis en politieke vorming: Een studie naar de parate kennis van docenten geschiedenis & staatsinrichting en docenten maatschappijleer van politieke zaken. *Acta Politica*, 31: 1996(1), 87-90. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450377>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450377>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

zels OVSE, anderzijds zullen binnen de NAVO steeds vaker *ad hoc* coalities ontstaan voor 'out of area' missies, omdat consensus onmogelijk zal blijken. Zijn uitwerking hiervan is nog geenszins gedateerd. Dat geldt wel voor het meeste van wat Reimund Seidelmann te berde brengt in zijn 'grand design' voor een toekomstige veiligheidsarchitectuur in Europa. Na dit matige betoog volgt een prachtig essay van Sir Hugh Beach over de huidige wapenbeheersingsproblemen in Europa. Het is één van de betere bijdragen, over een goeddeels uit de aandacht verdwenen thema.

Daarna volgt, zoals het hoort in dit soort boeken, een obligaat hoofdstuk over voormalig Joegoslavië. Volgens de auteur, de in het Westen werkende journalist Christopher Cviic, ligt de schuld voor de aaneengeschakelde drama's zonder enige twijfel bij de groep rond Milosović en haar groot-Servische gedachte. In 1988-1989 leidde haar politiek er al toe dat Kosovo en Vojvodina hun in 1974 verworven rechten verloren en in dezelfde jaren begon de ophitsing van Servische groepen in Kroatië en Bosnië, aldus Cviic. Zijn helaas ongedocumenteerde betoog past echter wel heel erg gemakkelijk in het heersende beeld dat de Westerse media al jaren presenteren. Het is nog steeds wachten op auteurs die afwijkende verslaggeving en politieke stellingnames, zoals in met name Rusland, serieus in hun analyses betrekken. Zou het echt alleen maar traditionele 'slavische solidariteit' zijn, eventueel in combinatie met gebrekkige machtspolitiek, die zelfs de democraten in Rusland blind maken voor de zo evidente schuldvraag? Schuilt er bijvoorbeeld wellicht waarheid in de beweringen dat Saoedi-Arabië de propaganda-oorlog van de Bosnische moslims bijna volledig gefinancierd heeft? De geschiedschrijving over de oorlogen in Joegoslavië heeft nog een lange weg te gaan.

Een originelere bijdrage komt van de hand van James Sperling. Hij geeft een boeiende analyse van *burden sharing*, de lastenverdeling binnen de NAVO. Het betreft een oude klacht van de Verenigde Staten, maar Sperling kan hiervoor geen empirisch fundament ontdekken. 'My own suspicion is', aldus Sperling, 'that the "inequality" in alliance defence expenditures reflects an over-investment in security by the United States rather than an under-investment in security by the European member-states of NATO' (p. 177). Bovendien zijn discussies over lastenverdeling eigen aan allianties en in het licht van de ambities in *peacekeeping* zullen zij in de naaste toekomst steeds vaker opvlammen, meent Sperling.

De voorspellingen van Barbara Marshall over migratie zijn weer sterk verankerd in de discussies van 1992. Weet u het nog? Aanvallen op buitenlanders in Solingen, rassenonlusten in Los Angeles, angstvisioenen, gesteund door EG-onderzoek, over zeker 19 miljoen Oost-Europeanen die naar West-Europa (Duitsland) zouden willen migreren enzovoort. Marshall deelt kritiekloos in de angst en haar hoofdstuk is vooral interessant voor diegenen die de ontwikkeling van het denken over migratie in kaart willen brengen.

In het slothoofdstuk komt een 'view from the East' naar voren. Althans dat belooft de titel. Zowel de auteur (Christoph Bluth) als zijn bronnen komen uit het Westen, en inhoudelijk blijkt het om een kritiek op het neorealisme te gaan. Die kritiek spitst zich toe op John Mearsheimer, die met zijn 'Back to the Future'-artikel weliswaar hoog scoort in citatie-indexen, maar de machtspolitieke school in de leer der interna-

tionale betrekkingen bepaald geen dienst heeft bewezen. Bluth is bovendien zelf weer niet de meest overtuigende advocaat van steekhoudende tegenargumenten. Hij toont zich een ouderwets utopist, zeker als hij zijn voorwaarden voor een Europese veiligheidsorde formuleert en deze ook haalbaar acht: erkenning door alle staten van internationale normen conform het VN-Handvest, succesvolle overgang van de post-Communistische staten naar liberale democratieën, en succesvolle wederopbouw van de Midden- en Oosteuropese economieën.

In afwachting daarvan zullen nog veel boeken verschijnen over de onzekere toekomst van de veiligheid in Europa – tijdsdocumenten, die onthullen hoe moeizaam het is de orde te ontdekken in de al vijf jaar stabiele dynamiek op dit continent.

Jaap de Wilde

J.C.P.M. Vis, **Politieke kennis en politieke vorming: Een studie naar de parate kennis van docenten geschiedenis & staatsinrichting en docenten maatschappijleer van politieke zaken.** Groningen, Wolters-Noordhoff 1995.

In Nederland wordt – net als in veel andere landen – aan het onderwijs de taak toegedacht iedereen voor te bereiden 'op een zo volwaardig mogelijk lidmaatschap van de samenleving en op de rol van burger in de staat' (volgens de WRR in 1986). Deze taak wordt onder andere vervuld door in het voortgezet onderwijs bepaalde schoolvakken aan te bieden, waardoor leerlingen de vereiste kennis, vaardigheden en houdingen kunnen verwerven. Vooral de schoolvakken staatsinrichting en maatschappijleer besteden – sinds de invoering van de Mammoetwet in 1968 – op systematische wijze aandacht aan staatsburgerschap. Als onderdeel van de vorming tot staatsburger hebben beide vakken relatief veel aandacht voor de Nederlandse politieke besluitvorming en claimen zij de politieke vorming van scholieren.

Een vraag die in dit verband bijzonder interessant en relevant is, is in welke mate het onderwijs er in slaagt leerlingen de gewenste politieke kennis, vaardigheden en houdingen bij te brengen. Uiteraard is deze overdracht van verschillende factoren afhankelijk, waarbij de inhoud van het formele curriculum en de bekwaamheid van de docent het meest voor de hand liggen. Het onderzoek naar de overdracht van politieke kennis, vaardigheden en houdingen kent een lange traditie. Empirisch onderzoek naar politieke socialisatie heeft echter voornamelijk plaatsgevonden in de Verenigde Staten, waarbij de studie van Jennings en Niemi als één van de belangrijkste kan worden gezien. In Nederland is tot nu toe slechts in beperkte mate onderzoek verricht naar politieke socialisatie in het algemeen en naar de rol die het onderwijs in dit proces speelt in het bijzonder.

Het proefschrift van Jan Vis – dat zich richt op de vraag of eerstegraads docenten geschiedenis en staatsinrichting en docenten maatschappijleer vakinhoudelijk voldoende zijn toegerust voor het overdragen van kennis over politieke en staatsburgerlijke zaken – is dan ook één van de weinige empirische studies in Nederland op dit

terrein. De kern van het onderzoek van Vis bestaat uit het meten van de politieke kennis van docenten geschiedenis en staatsinrichting en docenten maatschappijleer. De docenten – die lesgeven op het havo en vwo – zijn telefonisch benaderd. Bij de selectie van docenten is een onderscheid gemaakt tussen docenten die de nieuwe universitaire lerarenopleiding van 12 maanden hebben gevolgd (vanaf 1987) en docenten van eerdere lichten (opleiding van 4 maanden). De eerste groep is volledig benaderd (N=133) en van de tweede groep is een aselechte steekproef getrokken (N=725). Uiteindelijk hebben 586 docenten hun medewerking aan het onderzoek verleend.

Op basis van de verkregen gegevens is een meetinstrument van politieke kennis geconstrueerd. De vragenlijst die onder de docenten is afgenomen bevatte 62 – zowel open als gesloten – kennisvragen. Bij het opstellen van deze kennisvragen heeft Vis gebruikt gemaakt van een enquête onder 25 vakwetenschappers (politicologen, sociologen, historici en staatsrechtwetenschappers). Deze enquête is gehouden om de legitimiteit van de eindtermen van staatsinrichting en maatschappijleer na te gaan. Analyse van de antwoorden van de docenten heeft geleid tot de constructie van vijf kennisschalen: één schaal voor algemene kennis (35 items) en vier schalen voor domein-specifieke kennis, te weten: het Nederlandse politieke bestel (16 items), politieke stromingen en partijen (6 items), internationale politiek (9 items) en 'politiek/politicologie' (15 items).

De eerste onderzoeksvraag die in dit proefschrift aan de orde komt, luidt: bestaan er verschillen in parate politieke kennis tussen docenten geschiedenis en staatsinrichting en maatschappijleer? Om deze vraag te beantwoorden, heeft Vis de gemiddelde scores op de verschillende kennisschalen voor vier groepen docenten vergeleken. Hierbij is steeds een onderscheid gemaakt tussen enerzijds docenten geschiedenis en staatsinrichting en docenten maatschappijleer en anderzijds tussen docenten die de nieuwe universitaire lerarenopleiding hebben gevolgd en docenten van eerdere lichten. Uit de analyses blijkt dat docenten geschiedenis over de gehele linie meer politieke kennis hebben dan docenten maatschappijleer, waarbij geschiedenis docenten van de oude lichten duidelijk over de meeste politieke kennis beschikken.

De tweede onderzoeksvraag die gesteld is, luidt: zijn de verschillen in politieke kennis tussen docenten geschiedenis en staatsinrichting en docenten maatschappijleer met name te verklaren vanuit de aard van het vak (staatsinrichting en maatschappijleer): vakstudie, lerarenopleiding en/of nascholing? Nagegaan is of het schooltype waarop de docent lesgeeft, de onderwijsbevoegdheid, de bekwaamheid, de vakstudie, universitaire lerarenopleiding en beroepsoriëntatie van de docent, het al dan niet werken met een leer methode, onderwijservaring van de docent en het aantal uren dat per week les wordt gegeven, van invloed is op het niveau van politieke kennis van docenten. Vis laat zien dat de verschillen in politieke kennis tussen de vier groepen docenten grotendeels verdwijnen wanneer met deze docentkenmerken rekening wordt gehouden. Wanneer niet alleen met de docentkenmerken, maar tegelijkertijd ook rekening wordt gehouden met leeftijd, geslacht, politieke interesse en dagbladgebruik, verdwijnen de verschillen volledig. De conclusie is dat het verschil in niveau van politieke kennis tussen de vier groepen docenten vooral een verschil is

in vakstudie (politicologie en geschiedenis), geslacht, politieke interesse en onderwijservaring.

Behalve dat Vis de twee genoemde onderzoeksvragen beantwoordt, geeft hij ook veel achtergrondinformatie over het onderzoek. Vis geeft een uitgebreid overzicht van de ontwikkeling van de schoolvakken geschiedenis en staatsinrichting en maatschappijleer. Ook gaat hij in op de competitie tussen beide vakken. Verder laat Vis – op basis van cijfers van het CBS – zien dat relatief weinig docenten die geschiedenis en staatsinrichting of maatschappijleer doceren een politicologische achtergrond hebben en dat met name maatschappijleer voor een belangrijk deel wordt gegeven door docenten die onbevoegd, dan wel tijdelijk bevoegd zijn (ongeveer een kwart van de docenten). Vis geeft bovendien een uitgebreid literatuuroverzicht over eerder onderzoek naar politieke kennis. Hoewel de verhouding tussen nieuwe onderzoeksresultaten en het samenvatten van bevindingen uit eerder onderzoek misschien wat scheef is, wordt door de achtergrondinformatie het belang van het onderzoek duidelijk aangegeven.

Tijdens het lezen van dit proefschrift zijn er verschillende zaken die opvallen. In de eerste plaats valt op dat Vis veronderstelt dat effecten van onderwijs voor een belangrijk deel worden bepaald door de kwaliteiten van de leraar. Dat in een onderzoek – gericht op de rol die docenten spelen bij de politieke vorming van leerlingen – een dergelijk assumptie wordt gemaakt, is niet zo vreemd. Toch hadden enige opmerkingen over de grootte van deze invloed, de bevindingen kunnen relativeren. Uit ander onderzoek is bekend dat verschillen in politieke houdingen van leerlingen tussen scholen en docenten beperkt zijn en dat individuele factoren veel belangrijker zijn ter verklaring van deze verschillen. Hoewel de invloed van het onderwijs op politieke kennis mogelijk groter is dan op politieke houdingen, mag toch ook hierbij verwacht worden dat het politieke-kennissniveau van leerlingen voornamelijk bepaald wordt door individuele factoren en veel minder door hun docent geschiedenis en staatsinrichting of hun docent maatschappijleer. Dit wil niet zeggen dat onderzoek naar de invloed van scholen of docenten niet belangrijk is. Integendeel, wanneer blijkt dat het onderwijs invloed heeft op de politieke kennis, vaardigheden en houdingen van leerlingen, dan betekent dat ook dat het via onderwijsbeleid mogelijk is de politieke kennis, vaardigheden en houdingen van leerlingen te beïnvloeden. Dit is via individuele factoren vrijwel onmogelijk. Onderzoek naar politieke vorming binnen het onderwijs is dan ook zeer beleidsrelevant.

Bij het lezen van de onderzoeksresultaten valt verder op dat de conclusies die Vis trekt over het politieke-kennissniveau van docenten nogal streng zijn. Uit het onderzoek blijkt dat docenten gemiddeld zestig procent van de vragen correct hebben beantwoord. Vis constateert op basis hiervan dat 'er nogal wat schort aan de vakkennis van docenten politieke vorming' (p. 258) en twijfelt of de docenten wel voldoende zijn toegerust om de benodigde kennis op leerlingen over te dragen. Het is de vraag in hoeverre de wijze waarop politieke kennis in dit proefschrift is gemeten, verleidt tot dergelijke uitspraken. De politieke kennis van de docenten die is gemeten, betrof kennis die leerlingen op het havo en vwo paraat moeten hebben tijdens tentamens en examens. Het gaat hierbij dus om zeer gedetailleerde kennis. Om verschillen in het

niveau van politieke kennis vast te stellen in een relatief homogene groep docenten, is deze manier waarschijnlijk een juiste. Het is immers belangrijk dat mogelijke verschillen tussen docenten worden gevonden. Om uitspraken te doen over het absolute niveau van politieke kennis is een dergelijke gedetailleerde vraagstelling misschien minder geschikt. Dat docenten tijdens een telefonische enquête niet direct weten wie de president van Argentinië is of wie de voorzitter is van de Raad van State, zou niet onmiddellijk hoeven te leiden tot de conclusie dat docenten 'beneden de streep' (p. 316) hebben geantwoord.

Met name in het laatste hoofdstuk wijt Vis het 'lage' politieke-kennisniveau van de docenten politieke vorming en de verschillen tussen docenten van geschiedenis en staatsinrichting en docenten maatschappijleer voor een belangrijk deel aan de opleiding van de docenten. Politieke besluitvorming blijkt in deze opleiding nauwelijks aan de orde te komen. Gecombineerd met het feit dat slechts weinig docenten een studie politicologie hebben gevolgd, zou dit het lage kennisniveau van de docenten kunnen verklaren. Vis eindigt zijn proefschrift dan ook met de aanbeveling dat bepaalde eisen moeten worden gesteld aan de vakstudie van toekomstige leraren en dat de toelatingseisen tot de universitaire lerarenopleiding moeten worden aangepast. Deze aanbeveling is begrijpelijk en zinvol. Het wekt echter enig verbazing dat Vis – die al jaren vakdidacticus is bij de universitaire lerarenopleiding maatschappijleer in Groningen – geen aanbevelingen doet over hoe de lerarenopleiding te verbeteren valt.

Na lezing van het proefschrift is de algemene conclusie dat dit proefschrift interessante kennis oplevert over een onderzoeksterrein dat binnen de empirische politicologie nauwelijks aandacht krijgt, maar dat zeker wél verdient. Onderzoek naar politieke vorming (en politieke kennis) heeft tot nu toe nauwelijks plaatsgevonden in Nederland en alleen al daarom verdient het proefschrift van Vis waardering.

K. Wittebrood

D. Miller & M. Walzer (eds.), **Pluralism, Justice, and Equality**. Oxford University Press, Oxford 1995.

Michael Walzer's *Spheres of Justice* (1983) was not an instantaneous hit. Reviewers disliked Walzer's radical particularism, they loathed his anti-universalistic, anti-Rawlsian approach and went to great lengths to show that Walzer's spherical approach to distributive justice was doomed from the start. A decade later the tide seems to have changed. The erstwhile critics (e.g. Brian Barry) have not renounced their former point of view, but a growing number of political theorists seem to have taken sides with Walzer. They try to repair the unmistakable flaws in *Spheres of Justice* (notably a lack of theoretical rigor) so as to be able to save its basic principles. This reappraisal may be due to the growing interest in 'civil society' both as an empirical phenomenon and as a theoretical concept (Walzer wrote a few beautiful articles on civil so-

ciety); it may also have something to do with the toning down of the liberal-communitarian debate. And, of course, it could just be that *Spheres of Justice* was a very good book to begin with and thus bound to be recognized as such, sooner or later.

Walzer's theory of justice can be summarized in four statements:

1. Justice is *particularistic*. It is not some metaphysical entity, a Platonic idea out there; it is to be found in the shared understandings of citizens in a political community.
2. Justice is *local*. There is no such thing as a universalistic theory of justice that could be embraced by every nation on earth. Each and every political community sets its own standards.
3. In a western liberal society justice consists in *separating societal spheres*. There are a lot of social goods to be distributed in a complex society such as ours: social benefits, housing, food, jobs, medals, citizenship, legal aid, medical care. Our shared understandings teach us that there are several distributing mechanisms: distribution according to need, according to desert and free exchange. Different social goods are to be located in different social spheres and require different distributing mechanisms. Justice is about keeping spheres apart.
4. If a society manages to keep its spheres of justice apart, such a society embodies an ideal called *complex equality*. Individual citizens may lose in one sphere (say, at the labor market), but that does not affect their chances in other spheres; they can still get housing, medical care and education for their children, and they may still run for public office.

The first three essays in *Pluralism, Justice, and Equality* deal with statements 1 and 2; the remainder of the book (chapters 4-11) with statements 3 and 4. Both William Rustin (ch. 1) and Brian Barry (ch. 3) argue that holding people to principles they claim to believe already, is a rather conservative strategy for a political theorist. Of course, people have to understand what the philosopher is talking about, but that does not mean that the latter has to refer to ideals or conceptions of justice that they cherish. In Barry's words: 'Political philosophers should say what they think is right, whether what they have to say is popular or unpopular. Perhaps they will with luck eventually extend the limits of what is politically thinkable. But even this is not likely to be achieved if we start by flattering our audience and telling them that if enough of them believe the same thing it makes no sense to say that they are all wrong.' (p. 80) I think one may fairly say that Walzer has countered this kind of critique in his two books on social criticism: *Interpretation and Social Criticism* (1987) and *The Company of Critics* (1988). People who have read these treatises and still fail to acknowledge that holding your fellow citizens to principles that you share with them may be a very good way to accomplish social change (possibly even better than taking recourse to constructions such as divine inspiration, natural law or a Rawlsian original position) will never be convinced.

Much more interesting is another remark of Rustin's. In his opinion Walzer's idea that justice lies hidden in the shared understandings of citizens is not simply wrong; it seems especially wrong in America, Walzer's homeland and by his own theory, the society he ought to criticize from within. Many Americans would argue that justice precedes the existence of shared understandings and moral communities. The idea